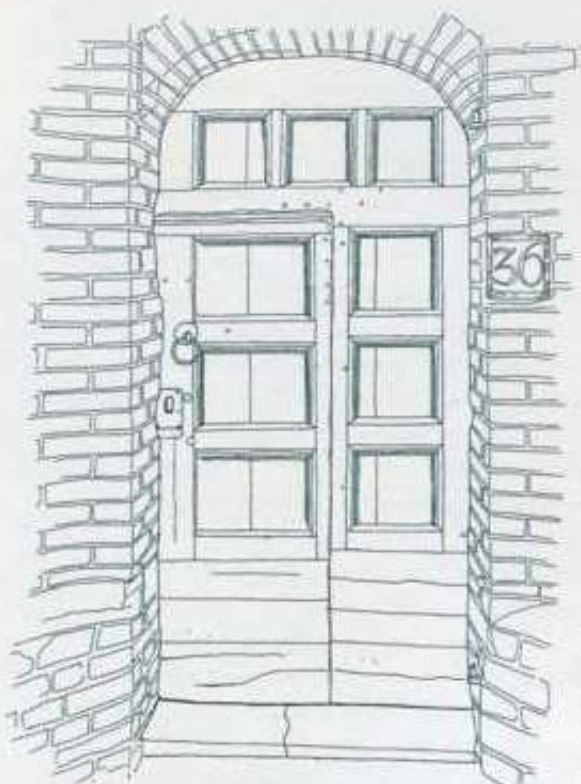

Een middeleeuwse deur in Middelstum

K.T. MEINDERSMA

TOT DE WAARDEVOLLE BOUWKUNDIGE ONDERDELEN VAN DE HERVORMDE KERK TE MIDDELSTUM MOET ZEKER DE NOORDELIJKE INGANGSDEUR WORDEN GEREKEND. DEZE STAMT WAARSCHIJNLIJK UIT HET DERDE KWART VAN DE VIJFTIENDE EEUW. HIJ IS EEN VAN DE WEINIGE OVERGEBLEVEN MIDDELEEUWSE DEUREN IN DE PROVINCIE GRONINGEN.¹ HET JUISTE AANTAL ZAL WAARSCHIJNLIJK OP MINDER DAN TWEE HANDEN TE TELLEN ZIJN. WELLICHT ZIJN HET ER MEER MAAR HET DIKWILS ZEER SOBERE UITERLIJK VAN DERGELIJKE DEUREN VERLEENT HEN EEN TIJDLOOS, EN DAARDOOR MOEILIJK DATEERBAAR UITERLIJK.

Buitenkant van de toegangsdeur in de noordgevel van het schip van de hervormde kerk te Middelstum, circa 1500.

Deurconstructie

De deur is van zodanige afmetingen dat hij voor het gemak is voorzien van een loopdeurtje, een zogenoemd klinket. Dit was destijds een algemene voorziening voor grote binnen- en buitendeuren; zo hield men onder andere de kou en wind buiten.

De gebruikelijke manier om een deur samen te stellen is om de staande delen aaneengesloten aan de binnenkant vast te hechten met dwarsklampen. Deze klampen zijn doorgaans breed, wat bij deze deur echter niet het geval is. Het hier gebruikte, relatief smalle hout is niet in staat de neiging tot uitzakken van de deur te voorkomen. Dit euvel is opgevangen door de deur ook de buitenkant te verstevigen met een samenstel van verticale en horizontale geprofileerde klampen die een geordende reeks van oorspronkelijk acht panelen opleverde. Aldus is een tweezijdige opgeklampte deur ontstaan.² Opvallend is het grote contrast tussen beide zijden in zowel timmertechisch als esthetisch opzicht. De buitenkant is verzorgd, maar de binnenkant is niet vrij te pleiten van slordigheden en zuinig beleid. Zo lijken de dwarsklampen met hun breedtemaat en afgeschuinde kanten gemaakt te zijn uit de eerste en laatste plank van een tot planken verzaagde boomstam. Dat zijn smalle stukken met brede waankanten. Bekijken we beide deurkanten nauwkeurig dan valt op dat de hoofddeurklampen naar rechts afhellen, terwijl de deurpanelen keurig haaks zijn. Het kan haast niet anders of de beklamping met panelen is later aangebracht, nadat de deur al iets uitgezakt was. Het klinket lijkt beter in vorm te zijn gebleven.

IJzerbeslag

De deur beschikt over nagenoeg alle oorspronkelijke hang- en sluitwerk.

Hangwerk

De deur in Middelstum is, zoals hierboven ook al vermeld, een grote deur met daarin een kleine deur. Het toegepaste hangwerk is kenmerkend voor een dergelijke constructie. Uitgaande van de inrichting zijn hier twee principes toegepast, te weten duimgehengen op de grote deur en scharniergehengen op het klinket.

1 Naast de Middelstumer deur kunnen als middeleeuwse deuren in Groningen worden genoemd: een deur toegeschreven aan het klooster te Warffum, dertiende eeuw (?), in het Grottinger Museum; twee deuren naar de wenteltrap in het koor van de Martinikerk te Groningen, daterend uit 1460 en het begin van de zestiende eeuw; een deur voor de wenteltrap en dubbele deuren naar het koor in de hervormde kerk te Krewerd, uit respectievelijk de vijftiende en het begin van de zestiende eeuw. Vier van deze deuren zijn afgebeeld in het artikel 'Oud smeedwerk in de provincie Groningen' in *Groninger Keuken* 2 (1974), 19 en verder.

2 Een tweezijdig opgeklampte deur bevindt zich o.a. in de Martinikerk te Sneek waar hij toegang geeft naar de sacristie.

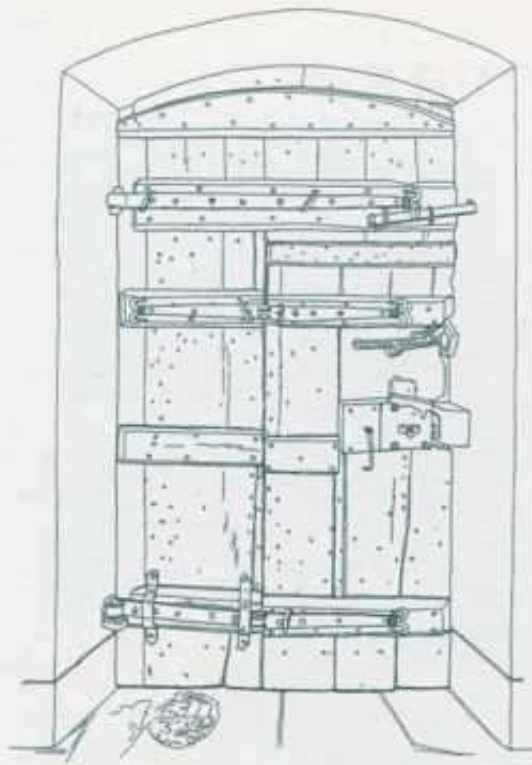
50

03.731

SOGK

* 002461 *

Binnenkant van de toegangsdeur in de noordgevel van het schip van de hervormde kerk te Middelstum, circa 1500.

Het bovengeheng is een duimgeheng uit één lengte, het middengeheng is een scharniergeheng uit twee lengtes en het benedengeheng bestaat uit een combinatie in twee onderdelen van een duim- en een scharniergeheng. De langgerekte, zich toespitsende vorm van de gehengen kan worden aangeduid als 'staartgeheng'. Het midden- en benedengeheng dat benoemd worden met de naam 'vouwgehangen'; dit deurengeheel is immers (gedeeltelijk) een vouwdeur. De gehengen zijn op de deur genageld maar op de vitale punten extra voorzien van zware krammen die schuin zijn geplaatst. Bij het rechtop plaatsen kunnen de punten van de kram namelijk in dezelfde houtnerf van de staande delen terecht komen en deze doen splijten. De vrije einden van de gehengen zijn opgedikt met een vierkant kussentje waarin overhoekse groeven zijn gebeiteld. Hieruit ontspringen twee kelkbladen. Deze kelkbladvorm kan worden beschouwd als een gereduceerde Franse lolie die normaal drie kelkbladen heeft. Een volledige lolie is te zien aan de deurgehengen van het sacramentshuisje in dezelfde kerk.

Sluitwerk

Drie sluitingen van ieder een ander principe markeren de deur. De grote deur heeft een schuifgrendel en het klinket heeft een klinksluiting en een ingelaten deurslot. De klinksluiting heeft een armlichter met een ringvormige greep, waarmee aan de buitenzijde de klink kan worden opgelicht. Zo'n klinksluiting maakt altijd enig lawaai en heeft daarom ook wel betekenis als deurklopper. Wellicht is de naam klinket ontleend aan het geluid van een klink.

Het slot lijkt uit de achttiende eeuw te stammen; het vervangt een ander slot. De slotschoot sluit in een zwarte houten klos waaromheen de deur is uitgekeeft. De slotinrichting valt onder het principe van het schootveerslot. Dit beschikt over een schoot die onder voortdurende druk van een veer naar buiten staat, tenzij men met een trekknop, zoals hier, of een kruk de schoot naar binnen trekt. Voor langere duur kan men de afgebeelde schoot aan de knop terugtrekken en de ernaast aangebrachte haak er omheen slaan. Het klinkstel heeft dan de functie van dagsluiting. De volgorde van de drie sluitwerken loopt parallel met hun ontstaan in de tijd. Het oudste is de horizontaal schuivende grendel. De klink ontstond toen men de grendel in verticale richting beweegbaar maakte met een draaipunt op het eind. De eenvoudigste wijze van klinklichten was een trektouwje hangend uit de deur. Een slot is een grendel met een mechaniek waarin een sleutel de grendel (nu schoot genoemd) heen en terug kan bewegen.

Het verval

Zoals gemeld heeft een licht verval zich al vroeg geopenbaard door het uitzakken van de deur. Met de betimmering aan de buitenkant is dat tot staan gebracht.

Op zich was deze betimmering in een paar opzichten wel een zwak punt. De dwarsklampen gaven gelegenheid tot inwateren als gevolg van opvallende en opspattende regen. En doordat de deur is gelegen aan de zonloze noordkant en er hovendien geen dakgoten zijn, is een verrottingsproces aan het benedendeel van de deur ingezet. Hogerop was de schade minder groot wegens de luwte die de gemetselde deurboog bood. In feite is de toegepaste deurconstructie niet passend in de buitenlucht in deze streken. Bij een noodzakelijke reparatie werden de twee onderste panelen vervangen door vlak werk. Het gebruik gedurende 500 jaar van de deur heeft zich gemanifesteerd in de slijtage van de gehengen. De verzwaring van het eigen gewicht van de deur na de toegevoegde betimmering is daaraan mede debet. Wanneer men naar de deur kijkt, is onmiddellijk te zien dat het klinket is verzakt ten opzichte van de grote deur. Dat ook de grote deur nu lager hangt valt op bij de schuifgrendel, die zijn oorspronkelijke horizontale stand kwijt is. De deurklink heeft bij de smid een bocht naar boven gekregen om maar achter de sluithaak te kunnen grijpen. Het oorspronkelijke slot zal evenmin gepast hebben en het kan overigens versleten zijn geweest. Ten behoeve van het huidige slot is de dwarsklamp van de deur vervangen door een getimmerde waarin het nieuwe slot werd ingelaten.

De deur in de kerk van Middelstum is een belangwekkend monument van kunst en geschiedenis. Vooral de laatste kwalificatie is van belang; de deur is immers nooit geres-taureerd doch enkel gerepareerd en het levensverhaal van de deur is zodoende nog steeds af te lezen. Het is te hopen dat men altijd zeer terughoudend zal blijven in de omgang met dit pure stuk historie.